

Kapitel 13. Den private økonomi: Grundmodellerne

13.1. Metodologisk indledning

Det er et metodologisk hovedsynspunkt i denne afhandling, at analysens genstand dikterer analysens forudsætninger. Valget af genstand er, i princippet, det første og sidste frie valg. Når det er truffet skal genstanden analyseres og dens nødvendige forudsætninger identificeres. At en forudsætning er nødvendig vil sige, at uden denne kan genstanden ikke eksistere. Forudsætninger er eksistensbetingelser.

Vor genstand er markedsøkonomi, og vi har bestemt to nødvendige forudsætninger. Den ene er formel: De goder der indgår i denne økonomi skal være privatejendom; denne forudsætning vedrører godernes sociale form, bestemt som den særlige beslutningsproces der gælder for dem. Den anden forudsætning er indholdsmæssig: Denne privatejendom skal være bestemt for andre, ikke for ejeren selv; den skal være ikke-brugsværdi for besidderen og brugsværdi for ikke-besidderen.

Hvis den første forudsætning ikke er opfyldt, har vi ikke markedsøkonomi, men fx planøkonomi. Hvis den anden forudsætning ikke er opfyldt, har vi overhovedet ikke et økonomisk system, en social økonomi, men selvforsyning. Begge bestemmelser er eksistensbetingelser, og umiddelbart er der ikke andre. Det vil imidlertid senere vise sig at disse to nødvendige betingelser for markedsøkonomi langt fra er tilstrækkelige til at sikre dens eksistens, specielt kan almen markedsøkonomi ikke eksistere uden penge; men dette skal først vises eller fremanalyseres.

Det er en metodologisk fejl at inddrage andre end de nødvendige forudsætninger. Tilsyneladende ville det være en fordel, fordi analysen da bliver fyldigere, mere konkret, altså udtaler sig om en større del af virkeligheden. Men præcis det modsatte er tilfældet: Det er en ulempe. Hvis vi tilføjer en tredje bestemmelse, ligegyldig hvilken, vil analysen ikke gælde markedsøkonomi **som sådan**, men en særlig type markedsøkonomi, dvs. en mindre del af virkeligheden. Når dette er en metodologisk fejl beror det på, at vi nu ikke kan vide om vore resultater er gyldige for enhver markedsøkonomi eller kun denne særlige type; analysen kan ikke udtale sig om markedet. Hvis den abstrakte analyse løber ind i problemer, er det fristende at løse dem ved at indføre ad hoc forudsætninger; men det er utilladeligt at inddrage elementer, der er vilkårlige i forhold til genstanden og blot nødvendige for os.

Vor umiddelbare genstand er den mest almene markedsøkonomi. Den forudsætter ikke produktion, som vi derfor ser bort fra i starten (13.2 og 13.3). I afsnit 13.4 inddrages produktionen, hvorved vi omdefinerer – konkretiserer – undersøgelsesgenstanden.

Denne metodologi kan sammenlignes med neoklassikernes, således som denne manifesterer sig i den måde hvorpå de udformer generelle ligevægtsmodeller. Så vidt jeg kan se dominerer to kriterier ved udvælgelsen af forudsætninger (exogene variabler):

1) Således som Hahn og Howard praktiserer generel ligevægtsanalyse er det primære sigte at bestemme forudsætningerne for at markedsøkonomisk ligevægt kan eksistere på en stabil måde, altså at vise 'hvordan verden skulle se ud' for at få en harmonisk markedsøkonomi. Konklusionen er - bredt fortalt - at existensbeviset ikke kræver særlig restriktive forudsætninger, hvorimod stabilitetsbeviset gør (fx at alle goder er 'gross substitutes'); harmonisk markedsøkonomi er derfor ikke særlig sandsynlig. Metodologien udmærker sig ved at den kan udpege de præcise kilder til ustabilitet (fx at mange, måske de fleste, varer faktisk ikke er 'gross substitutes').

For så vidt kan det siges at genstanden - her stabil markedsøkonomi - bestemmer analysens forudsætninger, de exogene variabler. Forskellen til denne afhandling ligger umiddelbart i valg af genstand: Stabil markedsøkonomi snarere end markedsøkonomi. Disse neoklassikeres genstand er udtrykkeligt af hypotetisk karakter, hvilket giver konklusionerne deres særegne negative karakter: Vi får ikke at vide, hvordan den almene markedsøkonomi **er**, men hvordan den **skal være** for at være stabil. Også denne afhandlings genstand - markedsøkonomi - er af hypotetisk karakter, thi det vil vise sig at markedets existensbetingelser langt fra er automatisk opfyldt. Forskellen ligger simpelthen i, at jeg finder det mere interessant at undersøge forudsætningerne for almen markedsøkonomi end for den delmængde heraf, der hedder stabil markedsøkonomi. Dertil kommer at der er større potentialer i denne fremgangsmåde: Denne afhandling kunne godt på et senere tidspunkt snævre sig ind til at behandle neoklassikernes genstand, men hvis - når - neoklassikerne må konkludere at forudsætningerne for stabil markedsøkonomi næppe er til stede efterlades vi i uvidenhed om, hvorvidt den kan eksistere i ustabil form eller ej. Overhovedet udelukker den snævre genstand neoklassikerne fra at udtale sig om markedsøkonomi som sådan.

2) I mere konkrete ligevægtsmodeller vælges de exogene variabler efter, hvilken del af den økonomiske virkelighed, den pågældende økonom finder interessant. Jo flere forudsætninger, jo mere taber analysen i almenhed, så derfor bestræber økonomer sig gerne på at reducere antallet af forudsætninger. (Hahn og Howard kan ikke dele denne bestræbelse, thi deres hænder er bundne mht. hvilke forudsætninger, der må gøres).

Forskellen til den metodologi, der anvendes i denne afhandling, ligger her i at neoklassikernes forudsætninger **definerer** deres genstand, dvs. der er en umiddelbar identitet mellem de to størrelser. Forudsætningerne bestemmes ikke gennem en analyse af genstanden, og derfor kan vi ikke være sikre på at de er **nødvendige** bestemmelser. At identificere disse existensbetingelser kræver a) at genstanden afgrænses overfor det, der ligger udenfor (fx marked overfor plan eller fuldkommen konkurrence overfor ufuldkommen) og b) en udskilning af de egenskaber, der nok ligger indenfor genstanden, men dog er epifænomener. Kun de bestemmelser, der er særegne og konstitutive for genstanden, er existensbestemmelser. Når forudsætningerne definerer genstanden, springes denne analyse over. Derfor kan man ikke kende sammenhængen mellem de exogene variabler; disse fremstår som urelaterede, og man har faktisk ingen sikkerhed for at de er forenelige. Moderne ligevægtsteoretikere vil svare at existensbeviset netop sikrer dette, jvf. Kapitel 12.8.3, men som vi så er denne tankegang kritisabel, fordi den apriori udelukker en østrigsk tese om ubestemte priser. Hertil kommer at metoden ikke sikrer kvalitativ eller institutionel konsistens. Fx har vi set hvordan den manglende analyse af markedets særtræk medførte at planøkonomiske træk blev inkluderet blandt modelforudsætningerne; derfor var vi aldrig helt sikre på - jvf. især Walras - om ligevægtsanalysens genstand var markedsøkonomi eller et mere alment økonomisk system.

Afhandlingens metodologi er principielt den samme, som Marx benytter i begyndelsen af *Das Kapital*. Marx's genstand er varen, og gennem en analyse af denne når han frem til det abstrakte, sociale arbejde som varens forudsætning. Forskellen ligger 'kun' i at jeg finder at Marx analyserer galt.

13.2. Markedsøkonomiens grundmodsatning

I det følgende må det erindres at vi kun inddrager de to nødvendige forudsætninger; alle andre træk ved markedsøkonomien er bort-

abstraheret. Det gør analysen ekstremt abstrakt, dermed voldsomt urealistisk. Men hvis det er rigtigt at markedsøkonomien ikke har andre eksistensbetingelser, er det dens kerne eller essens vi dermed får blotlagt.

Umiddelbart er godet besidderens privatejendom, hvilket betyder (Kapitel 2) at de andre ingen indflydelse har (kun besidderen bestemmer), og vi har set (Kapitel 11.4) at hun - hvis rationel - ikke tager hensyn til de interesser, som de andre agenter har når de er markedsagenter. Som sådan er godet éntydigt **asocialt**, idet besidderen **abstraherer** - ser bort - fra de andre, fra sociale hensyn. Denne abstraktion er ikke blot praktisk (ligegyldighed overfor de andres interesser), men også bevidsthedsmæssigt, thi de andres behov og interesser kan ikke kendes af privatejeren; som vi så i forrige kapitel er viden om de andres planer - dermed behov - principielt udelukket. Viden er privat. Vi har jo ikke at gøre med en planøkonomi, hvor medlemmernes behov opgøres og offentliggøres, så selv om privatejeren måtte ønske det, **kan** hun ikke tage hensyn til de andres behov.

Overfor det, der umiddelbart **er**, står det, der **skal være**. Markedets anden eksistensbetingelse er at privatejendommen er bestemt for andre, og **ikke** for besidderen, jvf. Kapitel 12.4. Som sådan er privatejendommen éntydigt **social**; godet **skal være** brugsværdi for de andre og derfor har privatejeren dårligt nok **andet** i tankerne end kundernes formodede behov. Som nævnt udspringer godets sociale karakter af det simple forhold, at det ikke er selvforsyning, men et socialt-økonomisk system, vi har valgt som genstand; markedsøkonomien har derfor denne bestemmelse til fælles med andre sådanne systemer og for så vidt er den af universalhistorisk karakter.

Den fundamentale modsætning i den private økonomi er modsætningen mellem godets asociale og sociale karakter, mellem abstraktionen fra den sociale sammenhæng og nødvendigheden af at indgå i denne.

Privatejendommen er altså bestemt for en social sammenhæng, som den, der bestemmer, abstraherer fra; den, der ingen interesse har i godet, bestemmer over det, mens den, der har en interesse i det, intet bestemmer. Der er ikke noget mærkeligt i at den, hvis behov godet skal tilfredsstille, ikke bestemmer suverænt over godet (kun Robinson har fuld kontrol); det særegne under markedsøkonomi er, at den, der har brug for godet, **ingen** magt har over dette; fx vil forbrugerne i en demokratisk –

men ikke i en diktatorisk - planøkonomi have en vis indflydelse. Igen vil vi protestere og fremhæve, at forbrugerne via deres efterspørgsel - eller manglende efterspørgsel - på markedet i høj grad er med til at bestemme hvad der udbydes. Måske, men markedsøkonomiens asociale forudsætning siger det modsatte, og det må vi i første omgang holde os til.

Set fra privatejerens synsvinkel fremtræder modsætningen mellem privatejendommens asociale og sociale element på den måde, at hun formelt er 100% uafhængig af de andre, men indholdsmæssigt er 100% afhængig af de andre, eftersom hun skal have alle sine goder fra dem. Denne bestemmelse af markedsøkonomiens modsætningsfyldte forudsætninger kan ses som et alternativ til Marx's fremstilling, hvor grundmodsnætningen findes i arbejdets dobbeltkarakter af både at være abstrakt-socialt og konkret.

Fra en liberal synsvinkel er denne modsætning et hensigtsmæssigt kompromis mellem frihedsidealet og den uundgåelige tvang, som medlemskab af et økonomisk system indebærer; det første fremhæves, så agenten begribes som suveræn og hendes bevidsthed som fri.

Fra en socialistisk (planøkonomisk) synsvinkel vil man fremhæve at dette system må leve i evig ustabilitet, eftersom de to grundbestemmelser slår hinanden for munden; agenten begribes som asocial og selvisk og hendes bevidsthed som socialt irrationel. Holdningen bestemmer terminologien, men ændrer intet ved det grundlæggende sagsforhold; analysen er uafhængig af holdningen, den er enten rigtig eller forkert.

I de følgende to afsnit undersøger vi koordinationsproblemet, således som det stiller sig ud fra denne grundmodel.

Det forhold, at goderne indholdsmæssigt er bestemt for andre, rejser det universalhistoriske krav om proportionalitet i deres distribution og produktion. Som nævnt (Kapitel 12.12.1) refererer 'proportionalitet' til tilfredsstillelsen af subsistensbehovene. Da markedet - i henhold til den antikollektivistiske klausul - forudsætter mennesker, bliver det kun reproduceret hvis menneskene bliver det. Det vigtige er om menneskene overlever, ikke om de lever godt eller skidt; sidstnævnte spørgsmål er ligegyldigt for om markedsøkonomien er der eller ej. Vi er alene interesseret i markedets **existens**betingelser.

13.3. Proportional distribution

Vor genstand er markedsøkonomi. Markedet forudsætter ikke at udvekslede varer er producerede. Derfor ville det være en metodologisk fejl at antage dette. Hvis vi forudsatte produktion ville vi ikke analysere den almen markedsøkonomi, men en særlig type markedsøkonomi.

Da produktionen altså er et epifænomen for markedet, må vi abstrahere fra den. Dette kan vi tænke på to måder. Vi kan antage, at privatejerne har fået deres goder som 'manna fra himlen' (måske Røde Kors pakker til krigsfanger, der har tilladelse til at udveksle indbyrdes). Vi kan også forestille os at vi faktisk har en markedsøkonomi, hvor alle goder er producerede, men at vi blot er uinteresserede i dette forhold; vi ser kun på de problemer, der er knyttet til distributionen af de 'færdige' goder. En sådan abstraktion fra godernes forhistorie er real, for når først produktionen er afsluttet er den blevet ligegyldig, og det gælder nu kun om at få dem rigtigt fordelt (under markedsøkonomi: udvekslet goderne).¹

At abstrahere fra produktionen indebærer at vi abstraherer fra problemet om, hvorvidt goderne er der i de rette mængder. Vi **antager** derfor at der er mad, væske og tøj nok til at alle privatejerne **kan** overleve. På denne måde har vi isoleret det rene distributionsproblem, nemlig problemet med at fordele de givne mængder på en sådan måde, at **alle** privatejerne tilegner sig subsistensmidlerne og dermed overlever.

Dette aspekt af det universalhistoriske koordinationsproblem er kravet om **proportional distribution**. Hvis dette krav ikke indfries - fordi nogle tilegner sig alle goderne eller fordi nogle kun får mad og andre kun tøj - dør nogle og det økonomiske system er der ikke længere. I den markedsøkonomiske udformning af problemet må alle privatejerne være i stand til at udveksle deres goder med subsistensmidlerne.

Hvis økonomiens subsistensmidler var samlet i en fælles pulje, altså på forhånd var sociale, kunne deres proportionelle distribution virkeliggøres bevidst eller ex ante. Men det er ikke tilfældet i en markedsøkonomi; her er goderne privatejendom, dvs. på forhånd 'fordelt' blandt privatejerne. Hvordan denne oprindelige deling af de fysiske goder er, kan vi ikke vide, og den er også ligegyldig for det krav der stilles til markedet, nemlig at det skal generere bytteforhold, der tillader alle at overleve. En lille Sraffa-lignende model (uden produktion) kan illustrere.

Antag at vor markedsøkonomi består af 3 privatejere, A, B og C, og

antag at subsistenspakken (de nødvendige livsmidler) består af 10 Mad, 1 Tøj og 5 Væske. Den oprindelige fordeling er at A har 30 Mad, B 3 Tøj og C 15 Væske. Det ses at økonomien har goder nok til netop at holde agenterne i live; var der færre goder til rådighed, ville proportional distribution være udelukket af fysiske grunde, dvs. ikke grundet koordinationsproblemer, og indeholdt økonomien 'luxusgoder' ville det komplicere problemet unødigt (hvem skal have overskuddet?).

Af de 30 Mad har A selv brug for de 10; disse indgår ikke i den sociale økonomi og vi abstraherer fra denne egenefterspørgsel. Tilsvarende går 1/3 af B's og C's goder til selvforsyning. Det ses at proportional distribution kræver, at A udveksler sine overskydende 20 Mad med 1 Tøj plus 5 Væske, at B udveksler 2 Tøj med 10 Mad plus 5 Væske og at C udveksler 10 Væske med 10 Mad plus 1 Tøj. Idet priserne kaldes p_M , p_T og p_V , får vi:

$$A: 20p_M = 1p_T + 5p_V$$

$$B: 2p_T = 10p_M + 5p_V$$

$$C: 10p_V = 10p_M + 1p_T$$

Vi har 3 ligninger med 3 ubekendte, men den sidste ligning kan deduceres fra de to andre plus agenternes forsyninger. Da vi kun har 2 uafhængige ligninger, må vi for at få en løsning eliminere én af de ubekendte, hvilket vi gør ved at sætte $p_M = 1$, dvs. mad er numeraire. Vi kan altså kun bestemme de relative priser, dvs. bytteforholdene; de bliver $p_T = 10$ og $p_V = 2$. Hvis den hidtidige analyse er rigtig, illustrerer vor lille model kernen i distributionsproblemet; hvis ikke, har vi at gøre med et ret uinteressant særtilfælde.

Dette er altså de bytteforhold, der er nødvendige for proportional distribution. Hvis der havde været tale om en planøkonomi, ville den sociale formidling af goderne ikke ske gennem bytte, så der ville ikke eksistere bytteforhold (bytteværdier); kun privatejere kan bytte. Goderne ville på forhånd være fællesjendom; der ville ikke være tale om omfordeling, men kun fordeling; A kan stadig få 1 Tøj og 5 Væske (foruden de 10 Mad), men ikke til gengæld for noget. Den proportionelle distribution ville være en bevidst beslutning, hvori også ligger at den er valgfri, altså ikke nødvendig; det kan tænkes at A og B rotter sig sammen og berøver C 'hans' subsistensmidler (dette er dog udelukket, hvis denne planøkonomi er demokratisk, thi at berøve C subsistensmidlerne er at berøve ham muligheden for at stemme, hvilket er i strid med demokratiet, jvf. Bog 4).

Bemærk i øvrigt, at når vi siger at de nævnte mængder mad, tøj og væske er lige vigtige for overleven, må 30 Mad, 3 Tøj og 15 Væske have samme værdi, hvoraf værdi pr. enhed, dvs. de fundne prishold (1:10:2), følger umiddelbart; numeraire-priserne udtrykker vigtigheden af hver enhed, altså en universalhistorisk prioritering.

Tilbage til markedsøkonomien. Vil goderne blive udvekslet til de ovenfor bestemte, nødvendige priser? Kun ved et tilfælde. Når A handler med C står privatinteresse overfor privatinteresse; A søger at få mest mulig væske for 10 Mad, og C bestræber sig for at afgive så få af sine goder som muligt; begge er selviske, dvs. ingen tager hensyn til den andens (subsistens)behov, dermed til systemets existens. Når to interesser, der kun kender sig selv, står overfor hinanden, afgøres udfaldet af magtforholdet, og om dette kan vi intet vide. 10 Mad skal udveksles med 5 Væske for at give proportionel distribution, men det er **tilfældigt** om dette **nødvendige** bytteforhold virkeliggøres. Det er meget muligt, at A kun får 4 Væske for 10 Mad, i hvilket tilfælde A omkommer (hvis der ikke er overlevelsesmuligheder udenfor markedsøkonomien). I selve denne konklusion er der intet kontroversielt. Jevons mente ganske vist at han ud fra den subjektive værditeori (og antagelse om egenefterspørgsel) kunne bestemme bytteforholdet i et sådant tilfælde med simpelt bytte, men Edgeworth viste at det var ubestemt.

Dette er det **kvantitative problem**. Selv om der er brug for A's mad, eftersom det kan tilfredsstille et objektivt behov i systemet, har markedet (i skikkelse af C) ikke i tilstrækkelig grad brug for det. Markedet 'koordinerer' på den hårde ex post facon, ved at udskille A; det oprindelige markedsøkonomiske system er brudt sammen og erstattet af et mindre, der kun består af B og C.

Det **kvalitative problem** kaldes 'behovenes dobbelte sammenfald' (double coincidence of wants). Kan agenten finde en handelspartner, som har brug for hans vare (og derfor vil udveksle), samtidig med at agenten har brug for den andens vare? Dette problem tages op i Kapitel 15, hvor det vil vise sig at det meget vel kan tænkes at udvekslingen mislykkes, selv om det antages at alle goder tilfredsstillende et behov; først pengene løser dette problem.

13.4. Proportional produktion

Vi udvider nu modellen ved at inddrage produktionen; alle goder antages at være producerede.

Den abstrakte private økonomi er nu konkretiseret til **simpel vareproduktion**, hvilket er den simpleste form af den **private produktionsmåde**. Vi undersøger dermed en særlig type markedsøkonomi. Den tredje bestemmelse kan inddrages ved at vi omformulerer de to nødvendige bestemmelser, således at vi har a) privatejendom og b) producerede goder, der er bestemt for andre. Sammenfattende forudsætter vi uafhængige producenter, der producerer for hinanden.

Vi antager at forrige afsnits problemer med proportional distribution kan løses. Koordinationskravet er nu at der fremstilles de mængder af mad, tøj etc., som er nødvendige for at alle kan overleve. Dette er proportional produktion.

Mens vi i forrige afsnit forudsatte at privatejerne tilsammen besad økonomiens nødvendige subsistensmidler, forudsætter vi nu at de tilsammen besidder de fysiske produktionsfaktorer, der kræves for at fremstille disse subsistensmidler; ligeledes må vi antage at økonomiens medlemmer i alt kan yde det nødvendige arbejde; er der færre faktorer eller mindre arbejde kan selv den bedste koordination ikke redde økonomien, og er der flere kompliceres problemet unødigt.

For at gøre modellen en anelse mere realistisk kan vi multiplicere den forrige model med 1.000, altså antage 3.000 mennesker, der har brug for 30.000 Mad, 3.000 Tøj og 15.000 Væske. Måske kræver produktion af de 30.000 Mad 10.000 arbejdstimer samt 50 enheder af faktor X og 200 enheder af faktor Y.

Vi må skelne mellem de fysiske faktorer og arbejdet:

Der kan udmærket være et marked for de fysiske faktorer (maskiner, redskaber, jord etc.), således at de får en pris. Ud fra de tekniske vilkår i hver branche kan vi bestemme de faktorpriser, der skal til for at hver branche får det nødvendige antal af de forskellige faktorer. Vilkårene kan formuleres på forskellig måde, alt efter hvilke antagelser vi gør om faktorerne: Om der er faste, tekniske faktorforhold eller mulighed for substitution, om vi i stil med Sraffa antager et selvberørende system hvor 'produktionsfaktorerne' produceres ved hjælp af 'færdigvarer', og endelig om vi antager at det er faktorerne eller deres ydelser, der udveksles (dette skel vil senere vise sig vigtigt, men er det ikke på dette sted).

Derimod er der ikke et marked for arbejdet. Det skyldes at vi opererer

indenfor den simple vareproduktion, hvor alle agenter antages at være selvstændige; hvis nogle agenter solgte deres arbejde, ville de i stedet blive lønarbejdere, uden suveræn dispositionsret over produktionsprocessen. Da arbejdet ligger udenfor (markeds)økonomien ville det ikke give mening at formulere nogle nødvendige priser – lønninger – for de forskellige arbejdstyper. Men dette dispenserer naturligvis ikke fra nødvendigheden af, at også arbejdet fordeles i de rette proportioner mellem de tre brancher, således at der fx – jvf. ovenfor – allokeres 10.000 timer til produktionen af Mad.

Proportional produktion er den socialt nødvendige fordeling af de fysiske faktorer og arbejdet på de forskellige brancher, idet nødvendighedskriteriet er medlemmernes fysiske overlevelse. Dette er et krav til en hvilken som helst produktionsmåde, om end betingelsen ikke vil være udtrykt i faktorpriser, hvis produktionen er fælles.

Vi ser nu på produktionens specifikt private karakter.

Privatejerne bestemmer suverænt hvad og hvor meget, der skal produceres. Agenterne ledes alene af privatinteressen, ikke af den fælles interesse i samfundsøkonomisk sammenhæng. Derfor er den private produktionsmåde socialt tilfældig. Mens den sociale bestemmelse om proportionalitet blot er et krav, er den a-sociale bestemmelse af produktionen det, der umiddelbart er der. Problemet er ikke at koordinationsproblemet ikke allerede er løst i produktionen, men at dennes socialt kaotiske karakter synes at **udelukke** en løsning. Problemet og forudsætningerne for dets løsning er i strid med hinanden.

Den grundlæggende modsætning i den private produktionsmåde består således i en modsætning mellem det der skal være, og det der er; mellem den nødvendige sammenhæng mellem produktion og behov (proportional produktion) og abstraktionen fra denne nødvendighed; mellem den socialt nødvendige og den socialt tilfældige deling af produktionen på de forskellige godetyper.

Intet udelukker at et flertal af privatproducenterne fremstiller tøj, mens kun et fåtal producerer mad, således at systemet bryder sammen.

Egentlig er der ikke uenighed om denne diagnose. Uenigheden kommer i næste omgang, når de agenter, der har produceret med ryggen til hinanden, vender sig mod hinanden og lærer hinandens behov at kende; det sker på markedet. Uenigheden vedrører om - eller i hvilken udstrækning -

markedet kan reparere på det kaos, som de uafhængige producenter har efterladt sig.

Forrige kapitel handlede herom. Vi konkluderede at den eneste koordinering, der kan komme på tale, er den hårde ex post 'koordinering', der udstøder de markeds-uegnede. Neoklassikerne og de moderate østrigere argumenterer for at agenterne (producenterne) i forskellig grad kan forudse markedsvilkårene, altså træffe produktionsbeslutningen med en vis grad af social rationalitet; dermed tillægges de private agenter en mulighed for ex ante at koordinere deres produkt med behovene, men dette er i strid med den institutionelle forudsætning for markedøkonomi. Det går ikke at løse markedets problemer med planøkonomiske midler, hvad enten disse antager form af en Auktionarius, socialt rationelle agenter eller intuitive entreprenører; og hvad enten markedet tænkes som statisk ligevægt eller dynamisk proces. Endelig har vi - med de radikale østrigere - set at det principielle problem ikke kan oplødes ved at henvise til at producenternes positive og negative markedserfaringer giver dem en klogskab, der tillader dem at koordinere den fremtidige produktion med behovene; hvis agenterne er frie, er priserne ubestemte, og det gælder også den markedsfremtid, der kommer efter en bestemt markedserfaring. Hver ny markedsdag bringer en principielt ny verden.

Koordineret bliver der, men på den hårde ex post facon. I en markedøkonomi sætter den universalhistoriske nødvendighed af proportionel produktion sig igennem ved at udskille overtallige producenter og forbrugere; hvis der er produceret for meget mad og for lidt tøj, går madproducenter fallit samtidig med at nogle forbrugere må fryse ihjel.

13.5. Almen markedøkonomi og virkeligheden

13.5.1. Indledende

Så vidt principperne i den private økonomi og markedet. Analysen er almen, og det er kun i en ren, idealtypisk markedøkonomi at koordinationen kun kan ske ved udskilning af de markeds-uegnede. Lad os imidlertid smugkigge på den politisk-økonomiske empiri.

Ingen vil benægte at de faktiske økonomiske systemer, der hersker i den vestlige verden og snart over hele kloden, udviser mange empiriske træk, der er i indlysende modstrid med den udviklede teori. Virksomhederne producerer ikke ud i det blå, men har en vis fornemmelse for afsætningsmulighederne; forbrugernes præferencer udviser tilsvarende en

rimelig grad af stabilitet osv.

Denne differens - eller modstrid - mellem empiri og teori kan forklares på 3 måder:

a) Teorien er forkert.

b) Teorien er rigtig, blot er den abstrakt og har derfor endnu ikke taget højde for mere konkrete markedsfænomener, specielt penge og kapital.

c) Teorien er rigtig, idet de empiriske fænomener, der tilsyneladende modsiger den, ikke har noget at gøre med markedsøkonomi, men med de elementer i de faktiske blandingsøkonomier, som er markeds-externe.

Om teorien er korrekt eller ej afhænger ikke af om den harmonerer med den empiriske virkelighed. Grunden er at den ikke handler om den empiriske virkelighed; den handler i stedet om et abstrakt træk ved denne, nemlig almen markedsøkonomi. Empirien kan ikke falsificere (endsige verificere) teorien, af den simple grund at den relevante empiri ikke er der. Naturvidenskaben kan sommetider - men fx kosmologien er en undtagelse - i experimentet designe den relevante empiri (pumpe luften ud af glasbeholderen, dermed abstrahere fra den teoretisk ligegyldige luftmodstand, for at vise at tyngdeloven gælder ens for fjerer og blylod-det); den økonomiske videnskab kan ikke gøre noget tilsvarende. Alternativt har man søgt statistisk at korrigere for teori-irrelevante empiriske fænomener; om det er muligt vedrørende konkrete økonomiske sammenhænge, skal jeg ikke udtale mig om, men det synes vanskeligt eller umuligt, når det drejer sig om grundteori.

I det følgende går jeg af gode grunde ud fra at teorien er rigtig og betragter fra dette grundlag de komplikationer, der er nævnt under b) og c).

13.5.2. Grundteori og konkret teori

Først i næste kapitel inddrages penge explicit og i hele Bog 2 ses bort fra de specifikt kapitalistiske sammenhænge, herunder lønarbejde.

Det betyder imidlertid **ikke** at vor nuværende genstand er en primitiv før-kapitalistisk produktionsmåde. Analysen af den almene markedsøkonomi er i stedet en analyse af nogle abstrakte træk ved den fuldt udviklede kapitalisme, nemlig privatejendom og markeds konkurrence. Jeg er klar over at eksemplerne i bl.a. dette kapitel leder tankerne hen på en primitiv økonomi; dette er en ulempe, men jeg håber at den opvejes af at de principielle sammenhænge fremstår renere og dermed klarere. Enhver systematisk fremstilling af kapitalismen - Ricardo, Marx, Walras, Men-

ger/Böhm-Bawerk - må leve med denne pædagogiske vanskelighed; den er indbygget i metoden med at gå fra det abstrakte til det konkrete, fra det enkle til det komplicerede.

I den følgende Sektion E og i Bog 3 behandles - som sagt - hhv. penge og kapital. Tesen vil være at disse økonomiske kategorier udspringer af markedsøkonomiens grundliggende modsætning og giver denne en mere konkret form, samtidig med at de har den funktion at søge at lindre modsætningen.

Antag at denne tese er rigtig, fx i forbindelse med monopolkapitalen. Vi går ikke i detaljer, da vor interesse alene vedrører den metodologiske relation mellem denne konkrete kategori og grundteorien.

Konkurrencen mellem kapitalerne udskiller de ineffektive eller kapital-svage; hvis denne Marx'ske tendens er rigtig, har vi her en mere konkret udgave af markedets ex post koordinering. Samtidig kan denne tendens til kapitalkoncentration ses som et forsøg fra virksomhedens side på at overvinde markedsusikkerheden. Jo større markedsandel en virksomhed har, jo mindre er risikoen for at afsætningen trues af konkurrenternes udbud. Og jo bredere behovstyper virksomhedens varer kan tilfredsstille, desto mindre er risikoen for at forbrugerne substituerer væk fra firmaets produkter; udbyderen af en enkelt kaffetype er i langt højere grad udsat for markedets luner, end den virksomhed der har kontrol med hele kaffemarkedet. Forbrugerne kan imidlertid stadig substituere til the eller øl, så det sikreste er at være eneudbyder af alle drikkevarer. Det er imidlertid ikke tilstrækkeligt at eliminere muligheden for substitution. Afsætningen afhænger også af forbrugernes købekraft og den er sværere at kontrollere (om end Ford i sin tid gjorde forsøget, da han hævdede sine arbejders lønninger). I grænsetilfældet eksisterer der én global virksomhed, der producerer alt. I dette tilfælde er markedsøkonomi slået om i diktatorisk planøkonomi.

Modsiges sådanne udviklinger markedsøkonomiens principielle tilfældighed? 'Nej', for så vidt som der stadig vil være usikkerhed, så længe en virksomhed står overfor blot én anden uafhængig agent, dvs. så længe der stadig er mulighed for konkurrence. 'Ja', for så vidt som monolet ophæver den almene konkurrence og dermed de sammenhænge, der gælder for almen markedsøkonomi.² Hvis grundteorien er korrekt indebærer dette element af modsigelse, at kapitalismen består af et alment markedsøkonomisk nivo og et specifikt kapitalistisk nivo, og at der i visse henseender er modstrid mellem de lovmæssigheder, som de to nivoer adlyder;

dette var Marx's opfattelse: at kapitalismen er flerdimensional. Hvis omvendt grundteorien er urigtig, er modstriden blot det manifesterede udtryk for en rent teoretisk modsigelse.

En virksomheds grundlæggende problem er at alle andre er uafhængige af den; det er rart at være uafhængig af de andre, mindre rart at de andre er uafhængige af én selv. Derfor må afsætningsusikkerheden minimeres ved at begrænse de andres uafhængighed. Vi har set, hvordan dette kan ske ved at eliminere uafhængige konkurrenter, men det kan også opnås ved at begrænse forbrugersuveræniteten. I stedet for at virksomheden søger at tilpasse sin produktion til nogle troløse behov, kan den søge at tilpasse behovene til sin produktion, altså skabe eller forme behovene gennem reklame. Som vi har set har de radikale østrigere ingen problemer med dette, hvorimod neoklassikerne foretrækker at se reklamen som neutral information; af gode grunde: hvis virksomheden styrer behovene dominerer profitmaximering over nyttemaximering, og dermed forsvinder en stor del af rationalet bag den private produktionsmåde.³

Vi har formentlig her en modsætningsfyldt udvikling. I vore dage oplever vi en kvantitativ og kvalitativ behovsexplosion, der gør det moderne marked til en langt mere usikker affære end det 'gamle' marked, hvor behovsmønstret var langt mere stabilt og derfor mindre usikkert. I dag er markedet en permanent revolution, hvor intervallerne mellem totale omkalfatringer af teknologi (som Marx fokuserede på) og de oplevede behov bliver kortere og kortere. Samtidig er en betydelig del af denne behovsexplosion bevidst skabt af virksomhederne for at sikre - og øge - omsætningen. De kapitalstærke virksomheder, der kan finansiere massiv bevidsthedspåvirkning, vinder, mens de kapitalsvage, der ikke har råd til at producere behov, taber.

Marx kritiserede Ricardo for i hans første kapitel at subsumere alle mulige konkrete økonomiske fænomener under sit almene princip (arbejdsværdilæren); opgaven er i stedet ud fra de mest abstrakte bestemmelser (hos Marx arbejdsværdien, her modsætningen i den private økonomi) at udvikle alle disse mere konkrete fænomener. Den grundlæggende modsætning mellem kravet om social sammenhæng og abstraktionen herfra har kun umiddelbar gyldighed indenfor en abstrakt markedsøkonomi, derefter - ved analysen af penge og kapital - har den 'kun' gyldighed som forklaringsprincip. Modsætningen er det første, men ikke det sidste ord ved fremstillingen af den kapitalistiske økonomi. Det sidste ord er langt snarere den monopolkapitalistiske virksomheds forsøg på at

eliminere truslen mod sig selv ved at eliminere de andre agenter reelle uafhængighed; men økonomien er stadig privat, thi alle agenter er stadig formelt suveræne, om end kun et fåtal er selvstændige producenter.

13.5.3. Markedsanalyse og empirisk blandingsøkonomi

Vi ser nu på den ovenfor nævnte mulighed c).

Faktiske økonomier er normalt en blanding af marked, statsregulering, træk fra såkaldte primitive økonomier, selvforsyning udenfor markedet (fx produktionskollektiver), gaveøkonomi og måske mere. Andet end den rene markedsøkonomi er med til at bestemme de konkrete økonomiske fænomener; det kan derfor ikke undre at disse afviger fra de bestemmelser, der er udviklet tidligere i dette kapitel.

Det er tidligere blevet nævnt at selvforsyning kan tjene til at stabilisere markedsøkonomien. Hvis der er mulighed herfor kan det fungere som en slags 'buffer', der kan opfange og dæmpe udstødningen fra markedet; konsekvenserne af denne proces fremtræder ikke så barskt.

I vore dage er det nok statssektoren og statens økonomiske politik, der er væsentligst i denne henseende (hertil kan føjes internationale organisationer, der spiller en stedse stigende rolle ved reguleringen af den internationale markedsøkonomi). Her vil jeg blot nævne at Keynesiansk politik har det bevidste sigte at øge afsætningssikkerheden ved at regulere makro-efterspørgslen. Det er vel ikke en særlig radikal antagelse at markedsøkonomiens modsætningsfyldte karakter ville fremtræde i betydelig renere form, hvis der ikke var statsintervention i økonomien. I øvrigt behandles forholdet mellem marked og stat nærmere i Bog 5.

Men der er flere markeds-externe elementer, nemlig i form af at agenterne ikke optræder som rene privatejere. Før markedsdagen sidder producenterne faktisk ikke og kukkelurer i hver sin private og uafhængige box. De gør selv hvad de kan for at mindske afsætningsusikkerheden, fx ved at indgå en forpligtende leveringsaftale med køberen, således at vi på mikroplanet får en bevidst koordinering af produktion og behov. Dette planøkonomiske træk er naturligvis i modstrid med den rene markedsøkonomi, hvor markedet er ukendt, anonymt, upersonligt. Leveringsaftaler kan ses som et arkaisk træk, altså en overlevering fra en tidligere og mere personlig produktionsmåde, men de kan også ses som et højst moderne modtræk til markedsusikkerheden. Et andet eksempel er karteller, hvor virksomhederne bevidst aftaler priser og udbud; også dette er et oplagt planøkonomisk træk.

Sammenfattende: Empirien beviser ingenting. En rent empirisk metodologi vil modbevise enhver teori, dvs. blot vise at teori er umulig; det gælder også naturvidenskaberne, hvor 117 empiriske fænomener er i strid med fx tyngdeloven. Kriteriet på om den udviklede grundteori om privatøkonomi og marked er rigtig eller ej må i stedet bero på en vurdering af, om det er rigtigt at markedet (vareudvekslingen) har to og kun to nødvendige forudsætninger, nemlig privatejendom samt at godet er bestemt for andre. Samt en vurdering af om det er metodologisk holdbart at abstrahere fra alt andet end disse existensbetingelser.

13.6. Den simple vareproduktions sammenbrud

Hvis goderne ikke distribueres proportionelt er der nogle privatejere, der ikke kan opretholde livet indenfor markedsøkonomien. Konkurrencen eller magtforholdene mellem privatinteresserne afgør, hvem der ikke formår at sælge sine varer til en pris, der sætter agenten i stand til at købe subsistensmidlerne. Taberne **udstødes** af markedsøkonomien, - hvad enten de så omkommer eller finder midler til at overleve udenfor.

Det er også tilfældigt om der produceres proportionelt. Der kan være flere grunde til at markedet dømmes en agents produkt til at have ringe værdi: Måske satsede agenten på madproduktion, skønt der var brug for tøj, måske producerede han ineffektivt eller måske købtes produktionsfaktorerne for dyrt. Under alle omstændigheder kan dommen ikke appelleres. Den mad, som markedet har forkastet, kan ikke smeltes om til noget andet. Det optimistiske scenarium er at fallenterne lytter til markedets budskab og enten øger produktionseffektiviteten eller skifter til en anden branche. Men begge dele kræver at de ændrer deres produktionsfaktorer, dvs. lærer at producere mere effektivt eller omstiller sig til at producere noget helt andet. Dette er (indenfor vor model) urealistisk, for hvem skal finansiere effektiviseringen af deres arbejdskraft? og især: hvem skal finansiere de nye produktionsmidler og kvalificeringen til det nye arbejde ved brancheskift? Det er der ikke noget godt svar på, og derfor kan taberne ikke fortsætte som selvstændige producenter.

Imidlertid betyder det forhold, at nogle privatproducenters varer er blevet forkastet af markedet, ikke at de produktionsfaktorer, hvis ydelser har fremstillet varerne, er blevet forkastet. Disse faktorer har qua 'beholdning' (stock) en selvstændighed i forhold til de faktorydelser, der desværre kombineredes til det uønskede produkt. Derfor kan vore agenter

gøre sig håb om at sælge selve disse ydelser. Hvis dette mislykkes udstødes de af markedsøkonomien; hvis det lykkes kan de eksistere videre indenfor markedsøkonomien i rollen som sælgere af faktorydelser, herunder arbejde. Konkurrencens vindere kan fortsætte som selvstændige producenter; taberne kan ikke længere organisere en produktion, de er blevet **uselvstændige**.

Dermed har vi også fået et marked for alle faktorydelser: Arbejdet fra produktionsfaktoren arbejdskraft, jordydelsen fra jorden, og maskinydelsen fra maskinen. Det er ydelsen, ikke selve faktoren, der sælges. Arbejdskraften er under alle omstændigheder afskåret fra at blive solgt indenfor den private produktionsmåde, eftersom dette ville forvandle agenten til slave, hvilket er i strid med forudsætningen om at alle er økonomisk frie (nærmere herom i Kapitel 22). Men vi må også udelukke at den uselvstændige sælger sin maskine eller sin jord, for gør hun det, har hun skilt sig af med sit indkomstgrundlag og vil derfor glide over i rækken af udstødte.

Ex post koordineringen af den private produktionsmåde indebærer således en polarisering af agenterne, men denne polarisering antager to former:

a) en polarisering mellem markedsagenterne og de, der er udstødt fra markedsøkonomien, og

b) en polarisering mellem (selvstændige) producenter og (uselvstændige) faktorudbydere.

Hermed har vi markeret overgangen fra simpel vareproduktion med dennes ligestillede privatejere - alle er selvstændige producenter - til kapitalismen med dennes karakteristiske ulighed mellem de forskellige agenttyper. Diskussionen af polariseringen genoptages i Kapitel 23 (Marx's kapitalteori), Kapitel 28 (kredsløbsmodellen) samt i Kapitel 31 om virksomhedskapital.

NOTER

1. Subjektiv værditeori tilsiger også, om end naturligvis af andre grunde, at begynde med den rene distribution. Både Jevons, Menger og Walras abstraherer i første omgang fra produktionen. For Jevons' vedkommende er denne metodologi forkert, fordi hans værditeori ligestiller arbejdets negative nytte og færdigvarenes positive nytte, men for de andre er fremgangsmåden en rigtig konsekvens af deres værditeori. Når værdien alene er knyttet

til færdigvarenyttens, må det i første omgang være ligegyldigt hvor dette gode kommer fra, om diamanten er fundet på gaden eller gravet op under anvendelse af produktionsfaktorer. Hvis et gode er produceret, kommer produktionen naturligvis fysisk-kausalt før distributionen, men værdimæssigt er rækkefølgen omvendt (jvf. Menger's tilskrivningsprincip). Marx's rækkefølge er den samme, for også han begynder med distributionen, og også han ser først - i den indledende vareanalyse - på dennes simpleste form. Produktionen gøres først til genstand for selvstændig analyse i forbindelse med overgangen fra penge til kapital (kapitlerne om arbejdsproces og valoriseringsproces); særlig i Grundrisse gøres det klart, at analysen begynder med 'den enkle cirkulation' (af varerne), - en cirkulation, som først kapitalen afslører som overfladisk fremtrædelsesform for kapitalistisk produktion. Dette fællestræk mellem subjektivisternes og Marx's metode må dog kvalificeres, eftersom Marx jo hurtigt får analyseret sig frem til sin arbejdsværdi, således at produktionen for så vidt er 'sleeping partner' i hele fremstillingen.

2. Bemærk også at hvis vi skal tro liberalismen og neoklassikerne indebærer monopol ineffektivitet, netop fordi vinderen af konkurrencen sætter denne ud af spillet; når de ineffektive er blevet elimineret er det måske den effektive, der er tilbage, men den effektive bliver ineffektiv fordi risikoen for elimination nu er minimeret.

3. Overhovedet er modsætningen mellem neoklassikere og østrigere i synet på reklame og på monopol udtryk for, at mens neoklassikerne vil fastholde den abstrakte markedsøkonomi med dens fuldkomne konkurrence som standard, fordi det er her Pareto-optimaliteten gælder, er østrigerne villige til at tage dét med i købet som den frie markedsproces giver anledning til, selvom disse konsekvenser har en tendens til at undergrave præmisserne for en fri økonomi; mht. monopol mener de (fx Kirzner), at dette kun er skadeligt, såfremt fri adgang til branchen er forhindret, dvs. det gør i sig selv ikke noget at én virksomhed dominerer en branche. I den nyliberale periode er den østrigske, mere monopolvenlige holdning blevet praktisk politik i EU og USA.